

ČLENKI KOT BESEDILNI POVEZOVALCI¹

V pričujočem članku se bomo osredotočili na tiste členke, ki se funkcijsko ne udeležujejo na ravni pomenskega preoblikovanja oz. pomenske natančne določitve delov besedila (pomenska modifikacija) pač pa (le) na ravni besedilovitnosti oz. besedilnega povezovanja. Členke v vlogi besedilnih povezovalcev bomo tako razumeli kot besedilna povezovalna sredstva, ki izražajo pomensko-logične odnose med povedmi oz. deli besedila.

0 Uvod

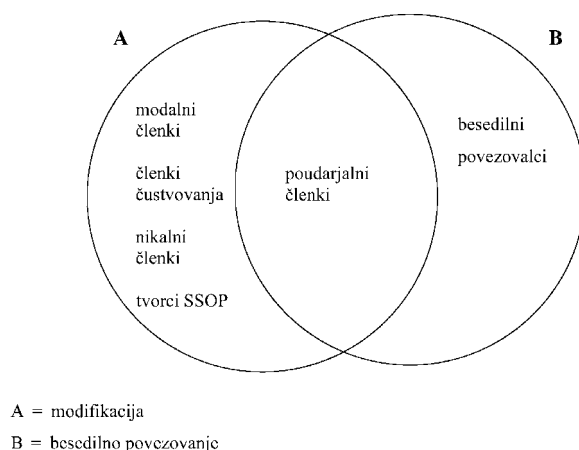
Členki opravljajo zelo številne in raznolike funkcije, npr. kazanje na izpuščeno predmetno vsebino, izražanje nikalne vrednosti povedi, tvorjenje stalne sporočanske oblike povedi, krepitev ali slabljenje gotovostne naklonskosti povedi, besedilno navezovanje oz. povezovanje, zaznamovanje govorčeve/pisčeve čustvene reakcije ... Omenjene in druge, še neomenjene funkcije predstavljajo kriterij razvrščanja in delitev členkov v različne podskupine.

Kot je bilo omenjeno, večina obravnavanih leksemov opravlja hkrati dve ali celo več funkcij. Funkciji, ki ju (oz. eno izmed njiju) opravljajo vsi členki, sta modifikacija in besedilno povezovanje. Če hočemo biti še natančnejši, je nujno dodati, da lahko členke razdelimo najprej v dve osnovni nadskupini, ki pa se med seboj prepletata oz. ki sta med seboj povezani, saj lahko nekateri členki opravljajo tako funkcijo modifikacije kot funkcijo besedilnega povezovanja oz. navezovanja. Ostali členki opravljajo le eno izmed funkcij.

Pred navedbo sheme, ki ponazarja delitev členkov na omenjeni nadskupini, naj še poudarimo, da modifikacijo razumemo kot omejitev in natančno določitev pomena/cilja sporočilne funkcije. V povedi je vidna kot pomenska dopolnitev vsebine oz.

¹ Članek je predelano in dopolnjeno poglavje magistrske naloge *Členek v slovenskem knjižnem jeziku, pomenoslovni in skladenjski vidiki* (mentor prof. dr. Marko Stabej). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2001.

referencialnega pomena. V skupino modifikatorjev uvrščamo tudi členka *da/ja* in *ne*, ki opravljata vlogo povzemanja odgovora na polno vprašanje, le da se modifikacija, ki jo povzročata omenjena členka, kaže v globini, kar pomeni, da je na ravni analize členkov modifikatorjev potrebno ločevati med površinsko modifikacijo (modifikacija površinskih struktur)² in globinsko modifikacijo oz. modifikacijo propozicije (variantnost ubeseditve oz. izpeljave/uresničitve propozicije).

Shema 1: Osnovni vlogi členkov.

Preden preidemo na analizo množice, ki zaobjema členke s funkcijo besedilnih povezovalcev, je potrebno še dodati, da se, kot je to razvidno tudi iz same sheme, poimenovanja posameznih podskupin členkov v pričujočem članku nekoliko razlikujejo od poimenovanj skupin členkov v *Slovenski slovnici*.

Slovenska slovnica (1991: 384–385 in 2000: 448–449) deli nepregibno besedno vrsto členkov na trinajst skupin, in sicer na

- (1) skupino navezovalnih členkov,
- (2) členkov čustvovanja,
- (3) poudarnih členkov,
- (4) izvzemalnih členkov,
- (5) presojevalnih členkov,
- (6) dodajalnih členkov,
- (7) členkov zadržka,
- (8) členkov potrjevanja in soglašanja,

² Med modifikatorje površinskih struktur sodijo modalni členki (npr. *morda*, *verjetno*, *gotovo*), poudarjalni členki (npr. *tudi*, *še*, *že*), tvorci stalnih sporočanj oblik povedi (npr. *saj*, *če*, *da*), členki čustvovanja (npr. *žal*, *na srečo*) in nikalni členki, kadar ne predstavljajo odgovora na polno vprašanje.

- (9) členkov možnosti in verjetnosti,
- (10) členkov mnenja in domneve,
- (11) vprašalnih členkov,
- (12) spodbujalnih členkov in na
- (13) skupino členkov zanikanja in nesoglašanja.

Temelj omenjene delitve predstavlja (kot je razvidno tudi iz samih poimenovanj skupin) predvsem preučitev besede kot nosilke pomena (pomensko razčlenjevanje besed in besednih zvez) in ne toliko skladijsko in besedilnofunkcijsko vedenje členkov. Če bi namreč v središče preučitve in analize členkov postavili navedena slovnična kriterija (skladijski in besedilnotvorni oz. besedilnopovezovalni vidik in dalje celo pragmatičnosporočevalni vidik členkov), bi lahko nekatere podskupine členkov združili in tako iz pomensko razčlenjenih trinajstih skupin prešli na šest skupin, katerih meje bi, kot je bilo že omenjeno, izhajale predvsem iz skladijskega, besedilnega in dalje iz pragmatičnosporočevalnega kriterija.

Skupino poudarnih členkov, skupino izvzemalnih členkov, presojevalnih členkov in skupino dodajalnih členkov smo v pričujočem članku na osnovi njihove zmožnosti vstopanja v pomenski odnos le z enim samim členom stavka oz. delom povedi (modificirajo tisti stavčni člen, pred ali za katerim stojijo), združili v eno samo skupino, ki smo jo poimenovali kot skupina poudarjevalnih členkov oz. poudarjalnih modifikatorjev.

Nadalje smo členke zadržka, členke potrjevanja in soglašanja, členke možnosti in verjetnosti ter členke mnenja in domneve prav tako združili (le) v eno skupino, in sicer v skupino modalnih členkov. Vsi navedeni členki se namreč funkcijsko udeležujejo ali kot vnašalci subjektivnega stališča govorca/pisca in/ali kot sredstva krepite in slabljenja gotovostne naklonskosti. Modifikacija (omejitev in natančna določitev pomena/cilja sporočilne funkcije), ki jo povzročajo, je vidna v povedi kot pomenska dopolnitev vsebine/referenčnega pomena povedi. V isto skupino, skupino tvorcev stalnih sporočanjskih oblik povedi, smo na temelju pragmatičnosporočilnih vlog, ki jih opravljajo, uvrstili tudi vprašalne in spodbujalne členke. Njihova funkcija je namreč tvorjenje s pomočjo drugih leksikalnih in slovničnih sredstev določene sporočajske oblike povedi, preko katerih govorec/pisec skuša doseči sporočanski cilj. V isto skupino pa smo uvrstili še členek *da/ja*³ in členke zanikanja. Navedene členke združuje funkcijska zmožnost povzemanja odgovora na polno vprašanje.

Členke torej namesto v trinajst skupin na temelju skladijskega, besedilnega in pragmatičnega vidika delimo v šest skupin, in sicer v

- (1) skupino pritrdilnih in nikalnih členkov,
- (2) skupino tvorcev stalnih sporočanjskih oblik povedi,

³ Izraze kot *gotovo*, *seveda*, *resnično* itd., ki jih *Slovenska slovnica* (2000: 448–449) uvršča v skupino členkov potrjevanja in soglašanja, bi bilo zaradi njihove funkcijske zmožnosti krepite gotovostne naklonskosti bolje uvrstiti v skupino modalnih členkov.

- (3) modalnih členkov,
- (4) členkov čustvovanja,
- (5) poudarjalnih členkov in
- (6) v skupino navezovalnih členkov oz. besedilnih povezovalcev, na katere se bomo osredotočili v nadaljevanju članka.

1 Besedilni povezovalci

Členke, katerih primarna vloga se odraža na ravni besedilotvornosti, bi lahko razdelili na tri skupine.

- V prvi so tisti povezovalci, ki so sekundarni nosilci vsebine (anaforična sredstva), kar pomeni, da s svojo rabo prenašajo vsebino predhodnih delov besedila oz. besedilnih polnopomenskih enot.⁴ Ti povezovalci sami po sebi niso nosilci vsebine, pač pa le-to dobijo oz. jo prevzamejo v besedilu od besedilnih polnopomenskih enot.
- V drugi skupini so tisti besedilni povezovalci, ki so napovedovalci modifikacije oblike oz. modifikacije leksikalnih sredstev. Omenjeni povezovalci torej niso sekundarni nosilci vsebine, pač pa le most med dvema skupinama besedilnih polnopomenskih enot, ki sta nosilki iste (oz. podobne) vsebine.
- V tretji skupini so delilni signali, ki skrbijo za organizacijo besedila. Zelo pogosto se uporabljajo v tehniki govorjenja, ko signalizirajo njegov začetek, konec, njegovo prekinjanje, ponovno navezovanje ...

Preden preidemo na podrobnejši pregled vsake skupine posebej, je potrebno odgovoriti na sledeče vprašanje: kaj ločuje obravnavane členke, torej besedilne povezovalce, od drugih skupin členkov, predvsem modalnih in poudarjalnih členkov?⁵

Modalni in poudarjalni členki preko vstopanja v pomensko razmerje z določenim členom (delom) stavka (povedi) dobijo modifikacijsko vrednost, ki jo prenašajo na omenjeni člen stavka oz. del povedi. Besedilni povezovalci pa v nasprotju s pravkar

⁴ Besedilna polnopomenska enota je poved oz. del besedila, ki v besedilu dobi referenčni pomen/smisel oz. vsebino. Natančneje je omenjeni izraz razložen v prvem podpoglavju pričujočega poglavja.

⁵ V skupino poudarjalnih členkov sodijo členki kot *blizu, celo, domala, edino, izključno, kar, komaj, kvečjemu, le, malone, natanko, natančno, okoli, okrog, okroglo, posebej, posebno, predvidoma, prav, predvsem, približno, ravno, samo, skoraj, skorajda, še, šele, tako rekoč, tudi, vsaj, točno, zgolj, zlasti, že ...* Navedene lekseme *Slovenska slovnica* 1976 (384–385) uvršča v štiri različne skupine členkov, v skupino poudarnih členkov (npr. *ravno, posebno, zlasti*), v skupino izvzemalnih členkov (npr. *le, samo, edino*), presojevalnih členkov (npr. *blizu, približno, skoraj*) in v skupino dodajalnih členkov (npr. *tudi, vključno*). Kriterij razvrstitve, ki ga razkrivajo že sama poimenovanja skupin, temelji na semantični analizi (modifikacijska zmožnost) omenjenih leksemov. V pričujočem članku smo zgoraj navedene členke uvrstili v eno samo skupino (poudarjalni členki). Vzrok za »združitev« temelji na njihovem skladenjskem vedanju (distribucija). Vsi členki, uvrščeni v poudarjalno skupino, pri funkcijskem udejanjanju vstopajo v pomensko razmerje s tistim členom stavka oz. s tistim delom povedi (ne nanašajo se na celo poved), pred katerim stojijo. Pravkar omenjena skladenjska značilnost predstavlja povod uvrstitve vseh predhodno navedenih leksemov v eno in isto skupino členkov.

napisanim ne vstopajo v pomenska razmerja s stavčnimi členi oz. s posameznimi deli povedi in tako niso nosilci modifikacijske vrednosti oz. moči. Besedilni povezovalci v besedilu opravljajo vlogo povezovalnih sredstev (besedilna vezniška sredstva), kar pomeni, da poleg besedilnega povezovanja opravljajo tudi vlogo izražanja logičnih odnosov med deli besedila oz. vlogo izražanja vrste razmerja med posameznimi besedilnimi polnopomenskimi enotami.

Obravnavani členki (besedilni povezovalci) se torej od modalnih in poudarjalnih členkov ločijo predvsem po tem, da v nasprotju z omenjenima skupinama členkov ne vstopajo v razmerje (pomensko) s posameznimi stavčnimi členi oz. deli povedi (niso nosilci modifikacijske vrednosti), pač pa izražajo besedilnoskladenjska razmerja oz. logične odnose med deli besedila ali povedi.

1.1 Sekundarni nosilci vsebine

V tej skupini so členki: *kakor koli že, kljub vsemu, konec koncev, kot (že) rečeno, na koncu koncev, namreč, navsezadnje, nenazadnje, po eni/drugi strani, poleg tega, potem, potemtakem, pravzaprav, se pravi, sicer, skratka, torej, vseeno, za nameček ...*

Vsi navedeni členki opravljajo vlogo sekundarnih nosilcev vsebine, kar pomeni, da s svojo uporabo v besedilu prenašajo vsebino besedilnih polnopomenskih enot in vzpostavljajo smiselni (pomenski) most med posameznimi besedilnimi deli. Sekundarni nosilci vsebine so torej povezovalci, ki v besedilu preko izražanja besedilnoskladenjskih razmerij (logični odnosi) med besedilnimi polnopomenskimi enotami skrbijo za neprekinjen besedilni tok in smiselno (razumljivo) povezavo posameznih besedilnih enot.

Pred navedbo primerov funkcijskega udejanjanja obravnavanih členkov se je seveda potrebno ustaviti še pri razumevanju samih izrazov: besedilna polnopomenska enota in sekundarni nosilec vsebine. Besedilne polnopomenske enote so povedi oz. deli besedila, ki v besedilu dobijo referenčni pomen/smisel oz. vsebino. Na ravni besednovrstnosti bi jih lahko na nek način primerjali s polnopomenskimi besednimi vrstami. Njim nasprotni so členki oz. sekundarni nosilci vsebine (besedilni povezovalci), ki v besedilu opravljajo vlogo prenašalcev vsebine (referenčnega pomena) besedilnih polnopomenskih enot. Sami po sebi niso nosilci vsebine, pač pa le-to dobijo oz. jo prevzamejo v besedilu od polnopomenskih enot (sekundarni nosilci) in tako vzpostavijo smiselni most med posameznimi besedilnimi enotami, ki jih povezujejo v besedilno celoto. Preko prenašanja vsebine pa obravnavani členki, kot je bilo omenjeno, opravljajo tudi vlogo besedilnega povezovanja oz. izražanja besedilnoskladenjskih razmerij (logični odnosi) med deli besedila.

(1)

Borut: Pa tudi treba ne bi bilo, ker ni vic v materialni plati. To bi že ta stari kaj spraskal.

Marko: V čem pa je **potem** vic?

Borut: V tem, da se mi zdi, da ne bi imel otroka in se ne bi ženil.

Marko: **Potem** sploh ne vidim problema: ne imej otroka in ne ženi se.

Jovanović 1981: 134.

Prvi členek *potem* je sekundarni prenašalec vsebine predhodnih dveh povedi (*potem* → *ni vic v materialni plati, to bi že ta stari kaj spraskal*) in izraznik njihovega bese-

dilnoskladenjskega razmerja (sklepalno razmerje). Enako vlogo opravlja tudi drugi členek *potem*, le da je prenašalec vsebine povedi, ki je pred povedjo, v kateri se nahaja (*potem* → *zdi se mi, da ne bi imel otroka in se ne bi ženil* → *če se ti zdi, da ne bi imel otroka in se ne bi ženil, ne vidim problema*).

(2)

Če na primer eden od staršev trdi, da drugi partner pred otrokom pije, se drogira, se ljubi z ljubimcem ali otroka kakor koli drugače zanemarja in zlorablja, povrh pa otroku tudi ne dopušča stikov, mora socialna služba takšne navedbe preveriti na terenu. Zakaj bi **sicer** imeli centre za socialno delo?

Mladina 2000, št. 3. 27.

Če bi členek *sicer*⁶ odstranili iz povedi, bi se smisel oz. pragmatična vrednost povedi, v kateri je, znižala. Členek *sicer* preko vzpostavitve pomenskega mostu med povedjo, v kateri je, in predhodnimi povedmi (sekundarni nosilec vsebine) izraža besedilnoskladenjsko razmerje.

(3)

Res je *sicer*, da razkritja medijev o nezakonitostih lahko povzročijo kakšno duševno bolečino. Vendar je tudi res, da je splošna korist ob razkritih nepravilnostih bistveno večja od bolečin posameznega državnega uradnika. **Konec koncev, tudi** palačink se ne da speči, če pred tem ne razbijemo jajca.

Mladina 2000, št. 35. 19.

Če bi besedilni povezovalc *konec koncev* iz povedi odstranili, bi na nek način znižali raven smiselnosti navedbe omenjene povedi, saj bi z odstranitvijo členka zabrisali tudi vrsto besedilnoskladenjskega razmerja (razlagalno, pojasnjevalno razmerje) med povedjo, v kateri je členek, in predhodnimi deli besedila.

1.2 Napovedovalci modifikacije oblike (oz. parafraz)

V skupini napovedovalcev modifikacije oblike so členkove zveze kot: *bolje rečeno, ali natančneje, natančneje povedano, drugače rečeno, postavljeno drugače, z drugimi besedami* ... Funkcijsko se udejanjajo na ravni modifikacije jezikovnih oz. leksikalnih sredstev, kar pomeni, da so obravnavani členki povezovalci besedilnih polnopolnostnih enot, ki so nosilke iste ali podobne vsebine (referenčni pomen).

Pred navedbo primerov je potrebno poudariti, da je nemalokrat nemogoče postaviti ostro mejo med posameznimi podskupinami besedilnih povezovalcev, saj so besedilnotvorne funkcije, ki jih le-ti opravljajo, medsebojno odvisne in dopolnjujoče. Členki, obravnavani v pričujočem podpoglavju, se funkcijsko velikokrat udejanjajo tako na ravni napovedovanja modifikacije oblike kot tudi na ravni sekundarnega prenašanja vsebine. Vloga napovedovanja modifikacije oblike lahko namreč za popolno izvršitev zahteva izpolnitev besedilnotvornega pogoja funkcijske izpeljave sekundarnega prenosa vsebine.

⁶ Leksem *sicer* lahko opravlja tudi vlogo veznika v ločnem in vzročnem priredju (večfunkcijskost).

(4)

V kliničnem centru, kjer so doumeli pomen te spremembe (saj so jo oni predlagali), so v manj kot treh letih skrajšali ležalno dobo bolnikov za skoraj četrtno in to jim je prineslo dve milijardi prihrankov (**bolje rečeno**: za toliko so imeli manjšo izgubo).

Delo – Izziv, 3. januar 2000. 15.

Členkova zveza *bolje rečeno* je napovedovalec modifikacije oblike oz. je napovedovalec zamenjave leksikalnih sredstev, ki so nosilci iste oz. podobne vsebine (referenčni pomen). Zveza *bolje rečeno* tako vzpostavlja besedilnotvorni most med besedilno polnopomensko enoto *to jim je prineslo dve milijardi prihrankov* in enoto *za toliko so imeli manjšo izgubo*.

(5)

Na uskladitev ambicioznih iger z ustreznimi rezultati in na vsaj približno sozvočje reprezentančnega nogometa z bazo pa bo morala Slovenija v tej najprestižnejši igri pač še počakati kako desetletje. **Ali natančneje**: do tedaj, ko bo Slovenija sprejela in uveljavila zakonitosti, ki nogometu v Evropi omogočajo in priznavajo vlogo enega najvidnejših mednarodnih prestižev.

Delo – Izziv, 3. januar 2000. 30.

Zveza *ali natančneje* vzpostavlja modifikacijski most med vsebinsko (pomensko) enakima (podobnima) besedilnima enotama *kako desetletje* in *do tedaj, ko bo Slovenija sprejela in uveljavila zakonitosti, ki nogometu v Evropi omogočajo in priznavajo vlogo enega najvidnejših mednarodnih prestižev*.

(6)

Vlada je ugotovila, da Slovenija zaradi neizvršitve referendumske volje še vedno nima uzakonjenega volilnega sistema, ki bi omogočal izvedbo jesenskih volitev, ter da bi izvedba volitev po obstoječem proporcionalnem sistemu pomenila neposredno nasprotje z odločitvijo, sprejeto na referendumu in odločbo ustavnega sodišča. **Poenostavljeno povedano**: vlada je dala zelo jasno vedeti, da se ji sedanji volilni zakon ne zdi veljaven, kar posledično pomeni, da bi bile zanjo neveljavne tudi po njegovih pravilih izvedene volitve.

Mladina 2000, št. 29. 17.

Besedilni povezovalac *poenostavljeno povedano* opravlja povsem enako vlogo kot napovedovalca modifikacije v prejšnjih dveh primerih. Tu se zastavlja vprašanje, ali bi potemtakem (zaradi enakega funkcijskega udejanjanja) lahko zvezo *poenostavljeno povedano* zamenjali z zvezo *ali natančneje* oz. z zvezo *bolje rečeno*.

Predhodno smo poudarili, da obravnavani členki ne povzročajo modifikacije pomena/vsebine (ne vstopajo v pomensko razmerje s členi stavka oz. deli povedi, pred ali za katerimi stojijo), pač pa le napovedujejo modifikacijo (spremembo/zamenjavo) leksikalnih sredstev, ki so nosilci podobne ali enake vsebine (podobnega ali enakega pomena). Omenjena trditev, kot je bilo razvidno iz primerov, drži na nek način le delno. Besedilni povezovalci, obravnavani v pričujočem podpoglavju, resda ne vstopajo v pomensko razmerje s členi stavka oz. deli povedi in tako sami po sebi ne morejo povzročati modifikacije pomena (vsebine), vendar pa lahko preko napovedovanja modifikacije (spremembe/zamenjave) oblike (leksikalnih sredstev) napovedujejo tudi delno modifikacijo pomena/vsebine. Členki, besedilni povezovalci, niso modifikatorji (povzročitelji pomenske modifikacije), pač pa le napovedovalci delne modifikacije pomena/vsebine (besedilni polnopomenski enoti, med katerima je

vzpostavljen besedilni most, sta nosilki enake ali podobne /nekoliko predrugačene/ vsebine).

Izhodiščno teoretsko postavljeno trditev, da so členki, ki sodijo v drugo podskupino besedilnih povezovalcev, le napovedovalci modifikacije oblike, je potrebno torej dopolniti še z dejstvom, da so omenjeni členki lahko nemalokrat tudi napovedovalci vrste delne modifikacije pomena/vsebine. Za kakšno vrsto delne modifikacije gre, je največkrat razvidno že iz členkove zveze oz. iz njenega dela (npr. zveza *poenostavljeno povedano* napoveduje modifikacijo, ki izhaja iz poenostavitve pomena/vsebine, zveza *natančneje povedano* pa napoveduje uporabo jezikovnih oz. leksikalnih sredstev, ki povzročajo nadrobnejšo oz. natančnejšo podajo vsebine/pomena).

Pred navedbo naslednjih primerov napovedovalcev modifikacije oblike je potrebno odgovoriti še na vprašanje, ki smo si ga predhodno zastavili. Lahko torej zvezo *poenostavljeno povedano* zamenjamo s členkoma *ali natančneje* in *bolje rečeno*? Odgovor je zgolj nikalen. Ker so obravnavani členki velikokrat tudi napovedovalci modifikacije pomena/vsebine, bi se z zamenjavo spremenila napoved vrste modifikacije, preko spremembe napovedi vrste modifikacije pa bi se spremenila tudi sama vrsta modifikacije. Če bi členek *poenostavljeno povedano* zamenjali s povezovalcem *ali natančneje*, bi bila namesto modifikacije poenostavitve napovedana in posredno vzpostavljena modifikacija nadrobnejše oz. natančnejše podaje pomena/vsebine.

(7)

Je res, spet po Friedrichu, prevajanje moderne lirike samo še nepopolno poročilo o vsebini, **se pravi** približna in klavrna obnova?

Berger 1998: 12.

Zveza *se pravi* je v *Slovenski slovnici* (1991: 379) opredeljena kot vezniška zveza pojasnjevalnega priredja (*Imajo otroški oddelek, to se pravi: eno, dve ali tri sobe*), katerega spremni del z drugimi besedami pove to, kar je bolj splošno povedano že v jedru. Če izhajamo iz navedene definicije, lahko zaključimo, da zveza *se pravi* opravlja povsem enako vlogo kot predhodno obravnavane členkove zveze. Zvezo *se pravi* bi lahko tako zamenjali s členki *ali natančneje*, *z drugimi besedami* ali pa npr. *z ali bolje rečeno* (»Je res prevajanje moderne lirike samo še nepopolno poročilo o vsebini, *se pravi* / *z drugimi besedami* / *ali bolje rečeno* / *ali natančneje*, približna in klavrna obnova?«). Na ravni besedilotvorne funkcije vse navedene zveze opravljajo enako vlogo, razhajanje⁷ nastopa le na ravni napovedovanja vrste modifikacije vsebine referenčnega pomena.

Tu se (ponovno) zastavlja vprašanje upravičenosti uvrščanja besedilnih povezovalcev v skupino členkov oz. uvrščanja zvez *se pravi* in *in sicer* v besedno vrsto veznikov. Če poskušamo problematiko zastavljenega vprašanja nekoliko poglobiti oz. osvetliti, moramo ponovno dodati, da se osnovna ločnica med vezniki in besedilnimi povezovalci nahaja na ravni njihovega funkcijskega delovanja. Medtem ko vezniki poleg pomenskih razmerij izražajo tudi skladenjska razmerja (strukturna

⁷ Razhajanje je prisotno tudi na pravopisni ravni, saj v navedenem primeru za zvezo *se pravi* vejica ne stoji, za zvezami *z drugimi besedami*, *ali bolje rečeno* in *ali natančneje* pa vejica stoji.

skladnja), izražajo besedilni povezovalci (členki) le pomenska/vsebinska razmerja (vzpostavitev pomenskega/smiselnega mostu). Napisano seveda žal vedno ne predstavlja zadostnega kriterija za popolno in jasno ločitev oz. razlikovanje vezniške vloge od členkove besedilnopovezovalne vloge (npr. povezovalec *torej*). Prav tako ne odgovori popolnoma na začetno zastavljeno vprašanje, ki temelji na funkcijskem razlikovanju zvez *se pravi* in *in sicer* od zvez *z drugimi besedami*, *ali natančneje*, *bolje rečeno* itd.

(8)

Danes bomo obravnavali francosko zgodovino druge polovice 17. stoletja, **natančneje rečeno**, obdobje vladanja Ludvika XIV.

Če bi namesto zveze *natančneje rečeno* uporabili veznik *in*, bi bilo med deloma predmeta vzpostavljeno priredno vezalno razmerje glede na povedek. Oba dela predmeta (1. *francoska zgodovina druge polovice 17. stoletja*, 2. *obdobje vladanja Ludvika XIV.*) bi bila enako in neodvisno podrejena (vezava) povedkovemu jedru. Nobeden izmed delov predmeta ne bi povzročal podrednosti drugega dela predmeta oz. ne bi vplival na podrednost drugega dela predmeta. Povsem enako bi bilo pri rabi vezniških sredstev stopnjevalnega (npr. *ne samo – ampak tudi*), ločnega (npr. *ali – ali*) in protivnega (*ne – ampak/pač pa*) priredja. Pri rabi členkove zveze *natančneje rečeno* pa razmerje med deloma predmeta ni priredno v pomenu prirednosti, kakor jo izražajo predhodno omenjeni vezniki. Zvezo *natančneje rečeno* (kakor tudi druge podobne zveze, npr.: *z drugimi besedami*, *bolje rečeno*, *ali natančneje*) lahko namreč »pretvorimo« v podredno vezniško sredstvo *ki (natančneje rečeno = ki je ...)*, kar pomeni, da je drugi del predmetne strukture pravzaprav podrejen prvemu delu (*francoska zgodovina druge polovice 17. stoletja, natančneje rečeno, obdobje vladanja Ludvika XIV.* → *francoska zgodovina druge polovice 17. stoletja, ki je /natančneje rečeno/ obdobje vladanja Ludvika XIV.*) oz. da prvi del narekuje skladijsko vedenje drugega (prvi del predstavlja vzorec, ki ga mora drugi del skladijsko in /delno/ pomensko posnemati). Drugi del predmeta je (le) skladijska in delna pomenska ponovitev prvega dela predmeta. Med njima tako ni vzpostavljeno priredno ali pa podredno razmerje, pač pa neke vrste posnemovalno (ponovitevno) razmerje, ki ga izraža členkovo povezovalno sredstvo. Če pri rabi prirednega veznika prvi del predmeta ne vpliva na podredni odnos drugega dela predmeta do povedkovega jedra, pri rabi členkovega povezovalnega sredstva *natančneje rečeno*, kot je bilo že napisano, prvi del predmeta posredno postavi skladijske in pomenske smerne vedenja drugega dela.

(9)

Iz službe odpuščeni, na cesto vrženi, socialno ogroženi in tako naprej, **skratka**: igralci.
Jovanović 1981: 172–173.

Členek *skratka* smo navedli (le) zaradi njegovega opaznega trojnega funkcijskega udejanjanja. Opravlja tako vlogo delilnega signala (napoveduje zaključek), vlogo prenašalca vsebine oz. tvorca pomenskega mostu, preko katerega se vzpostavlja besedilnoskladijsko razmerje med navedenimi leksikalnimi enotami (sklepalno razmerje), kot tudi vlogo napovedovalca modifikacije oblike (*iz službe odpuščeni, na cesto vrženi, socialno ogroženi = igralci*).

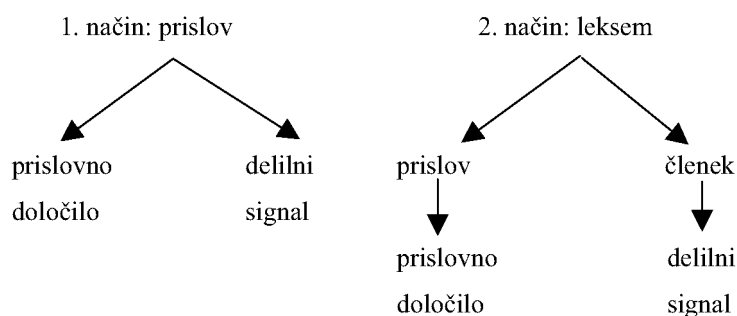
Zadnji primer (9) v drugem podpoglavju nas tako usmerja nazaj k izhodiščno postavljenemu merilu razmejčitve besedilnih povezovalcev v tri skupine. Kaže namreč na to, da ostre meje med posameznimi podskupinami besedilnih povezovalcev niso mogoče, saj se različne vloge (ki predstavljajo temelj omenjene razmejčitve) obravnavanih členkov največkrat dopolnjujejo. K razmejčitvi besedilnih povezovalcev bi bilo torej potrebno dodati, da vsak članek (besedilni povezovalec) v besedilu opravlja (le) eno primarno vlogo (1. prenos vsebine, 2. napovedovanje modifikacije oblike, 3. organizacija besedila), ki pa za svojo polno izpolnitev in izpeljavo zahteva tudi druge dopolnitvene besedilotvorne vloge.

1.3 Delilni signali

V skupini delilnih signalov so členki: *prvič*, *drugič*, *dalje*, *na koncu*, *najprej*, *nato*, *za začetek*, *zdaj*, *no*, *nič* ... Funkcijsko se udeležujejo na ravni organizacije besedila, ko signalizirajo začetek besedila, konec, prekinjanje, ponovno navezovanje ...

Pred samo navedbo primerov se je potrebno ustaviti še pri besednovrstni in stavčnočlenski uvrstitvi nekaterih obravnavanih izrazov. Besede, kot npr. *prvič*, *drugič*, *najprej* in *nato*, so namreč v *Slovenski slovnici* (2000: 407–408 in 619–622) in v *SSKJ* besednovrstno opredeljene kot prislovi,⁸ ki se stavčnočlensko udeležujejo kot različna prislovna določila (npr. *Prvič se je oženil s Slovenko*, *drugič s tujko*. // *Na čelu so bili zastavonoše*, *nato so stopali tekmovalci*. // *Ne ustavi, ampak pelje dalje*). Navedene besede se, kot je razvidno iz primerov, res stavčnočlensko udeležujejo na ravni prislovnega določila časa in kraja, kar pomeni, da besednovrstno sodijo v skupino prislovov, vendar je potrebno dodati, da lahko obravnavane besede opravljajo tudi vlogo besedilnih povezovalcev oz. vlogo delilnih signalov, katerih vloga ni izražanje časa, načina ali kraja (ne opravljajo stavčnočlenske vloge prislovnega določila), pač pa tvorjenje smiselne prehode (mostu) med deli besedila.

Napisano lahko ponazorimo s shemo na dva različna načina.

Shema 2: Večfunkcijskost oziroma homonimnost.

⁸ Vzrok je potrebno iskati tudi na naslonitvi *SSKJ* na teoretična izhodišča *Slovenske slovnice* 1956 (1964).

Pri prvi shemi opravlja prislov (npr. *prvič*, *nato*) poleg stavčnočlenske vloge tudi vlogo delilnega signala (večfunkcijskost). Funkcijski opis prislova bi bilo tako potrebno razširiti.

Pri drugi shemi pa lekseme *prvič*, *nato*, *dalje* itd. besednovrstno uvrščamo glede na njihovo funkcijo. Kadar se funkcijsko udejanjajo na ravni stavčnega člena, predstavljajo del skupine prislovov, kadar pa se udejanjajo na ravni organizacije besedila (delilni signali), sodijo v skupino besedilnih povezovalcev oz. členkov. Druga shema ponuja tudi možnost interpretacije, ki temelji na homonimnosti obravnavanih izrazov (npr. 1 *prvič* → prislov; 2 *prvič* → besedilni povezovalec).

V pričujočem članku smo se približali drugi shemi, saj smo obravnavane izraze uvrstili v skupino besedilnih povezovalcev (členki),⁹ vendar pa je kljub temu vseskozi poudarjena in izpostavljena možnost dvojne besednovrstne in funkcijske interpretacije, po kateri bi lahko besede *prvič*, *nato*, *dalje* itd. uvrščali tudi samo v skupino prislovov.

(10)

Moj komentar o naši ceni je naslednji: **prvič**, z gradnjo predorov imamo zelo veliko izkušenj, **in drugič**, razpisne pogoje smo natančno proučili, svojo ponudbo izdelali v skladu z razpisnimi pogoji in imamo vsa potrebna bančna jamstva [...]. **Poleg tega** imamo, **tretjič**, popolnoma čisto vest glede ponudbe, ki smo jo oddali za gradnjo predora pod Trojanami.

Mladina 1999, št. 50. 34.

Poleg leksemov *prvič*, *drugič* in *tretjič* opravlja vlogo delilnega signala tudi predložna zveza *poleg tega*, ki prav tako napoveduje prehod na naslednji del besedila. Obenem se funkcijsko udejanja tudi kot sekundarni nosilec vsebine, saj bralca neposredno usmerja v besedilu nazaj.

(11)

Erik me je včeraj vprašal, katera je bila moja največja lumparija v otroštvu. [...] No, moja največja lumparija je bila, ko sva s sosedovo punčko ukradle Dash pralni prašek in sva ga nesli na vrt in zmešali z blatom in po celem vrtu naredili eno tako čobodro. [...] **Zdaj**, Erikova največja lumparija je pa bila, saj to sem najbrž že povedala, ko se je skozi zaprta vrtna vrata odpeljal z avtom [...].¹⁰

V skupino delilnih signalov, ki signalizirajo konec, lahko uvrstimo npr. tudi členek *nič*. Pogost je predvsem v govorjeni komunikaciji, vendar ga je možno zaslediti tudi v nekaterih pisnih oblikah besedil (še posebno če se pisec želi približati govorjeni komunikaciji).

(12)

[...] **Nič**, Celine, Pound in Hamsun lepo dokazujejo kako malo je treba, da je genialni literat videti le kot mizantropski tat straniščnih grafitov – samo v svojem političnem disputu mora prevzeti desno dikcijo.

Mladina 2000, št. 29. 50.

⁹ Kadar se obravnavani izrazi funkcijsko udejanjajo na ravni organizacije besedila (delilni signali), ne morejo opravljati vloge stavčnih členov, kar pomeni, da jih na temelju tradicionalne slovnice ne moremo uvrstiti v besedno vrsto prislovov.

¹⁰ Navedeni primer je del spontano tvorjenega govorjenega narativnega besedila (zasebna raba), ki je bilo posneto kot gradivo za avtoričino nastajajočo doktorsko disertacijo.

Členek *nič* v navedem primeru nakazuje konec¹¹ besedila oz. njegov zaključek. Namesto leksema *nič* bi lahko uporabili besedilne povezovalce *torej*, *skratka* ali *tako*.

(13)

Nič, jaz grem.

Členek *nič* je, kot smo že omenili, značilen predvsem za govorjeno komunikacijo, kjer lahko signalizira zaključek oz. sklep (npr. *Ja, nič, potem mi ne kaže drugega, kot da vse spremenim.*)¹² ali pa (kot je to razvidno v navedenem primeru) konec udeležbe govorečega v komunikaciji oz. njegov odhod.

2 Sklep

V članku smo se osredotočili na členke, besedilne povezovalce, ki v besedilu opravljajo vlogo povezovalnih sredstev, kar pomeni, da ne vstopajo v pomensko razmerje s posameznimi stavčnimi členi oz. deli povedi (niso modifikatorji oz. nosilci modifikacijske vrednosti), pač pa izražajo besedilnoskladenjska razmerja oziroma logične odnose med deli povedi ali besedila. Glede na različne besedilnopovezovalne vloge, ki jih obravnavani členki opravljajo, smo jih razvrstili v tri različne podskupine. V prvi podskupini so povezovalci, ki so sekundarni nosilci vsebine (s svojo rabo prenašajo vsebino predhodnih delov besedila), v drugi so členki, ki so napovedovalci modifikacije oblike oziroma leksikalnih sredstev, v tretji podskupini pa so delilni signali, ki skrbijo za organizacijo besedila.

Za konec obravnave besedilnih povezovalcev naj še enkrat poudarimo, da, kot je bilo razvidno iz samih primerov, ostre meje med posameznimi podskupinami besedilnih povezovalcev niso mogoče, saj se različne vloge, ki sicer predstavljajo temelj omenjene razmejitev, največkrat dopolnjujejo in tako velikokrat za popolno funkcijsko izpeljavo zahtevajo izpolnitev tudi drugih dopolnitvenih besedilnotvornih vlog. Prav tako je bilo iz primerov razvidno, da funkcijska analiza (besedilnotvorna oz. besedilnopovezovalna vloga) nemalokrat presega okvirje besednovrstne uvrstitve (npr. leksem *torej*) in tako v ospredje ne postavlja dosledne in natančne besednovrstne označitve, pač pa prepoznavanje in preučitev (besedilnopovezovalnih) funkcijskih zmožnosti obravnavanih leksemov.

Gradivo

Berger, Aleš, 1998: *Krokiji in beležke*. Maribor: Založba Obzorja.

Jančar, Drago, 1996: *Halštat*. Ljubljana: Nova revija (zbirka *Samorog*).

Jovanović, Dušan, 1981: *Osvoboditev Skopja in druge gledališke igre*. Ljubljana:

Mladinska knjiga (zbirka *Nova slovenska knjiga*).

Delo. Letnika 41 (1999) in 42 (2000).

¹¹ Zaradi preobsežnosti je predhodni del besedila izpuščen.

¹² Pogosto sledi členku *nič* členek *potem*, ki je izraznik sklepalnega razmerja (besedilna skladnja).

Delo – Izziv (priloga). 3. januar 2000.

Mladina. Letnika 1999 in 2000.

Literatura

Beerbom, Christiane, 1992: *Modalpartikeln als Übersetzungsproblem. Eine kontrastive Studie zum Sprachenpaar deutsch-spanisch*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Courdier, Gilbert, Faucher, Eugène in Métrich, René, 1993: *Les Invariables difficiles. Dictionnaire allemand-français des particules, connecteurs, interjections et autres »mots de la communication«*. Nancy: Université de Nancy.

Černelič, Ivanka, 1991: Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezikovni zapiski 1991*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 73–85.

Černelič - Kozlevčar, Ivanka, 1992: O delitvi členkov. *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti. Zborovanje slavistov v Murski Soboti*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Gorjanc, Vojko, 1998: Konektorji v slovničnem opisu znanstvenega besedila. *Slavistična revija* 46. 367–388.

Grzegorzczkova, Renata, Laskowski, Roman in Wróbel, Henryk (ur.), 1998: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe.

Grochowski, Maciej, 1986: *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*.

Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich & Wydawnictwo Polskiej akademii nauk.

Halliday, M. A. K., 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. London, New York, Sydney, Auckland: Edward Arnold.

Komàrek, Miroslav et al. (ur.), 1986: *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

Le Goffic, Pierre, 1993: *Grammaire de la Phrase française*. Paris: Hachette.

Rudolph, Elisabeth, 1991: *Relationships between particle occurrence and text type*. *Multilingua* 10. 203–223.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2000a: *Skladenjski in pragmatični vidiki povezovalcev v francoskih utemeljevalnih besedilih. Doktorska disertacija*.

Schlamberger Brezar, Mojca, 2000b: Les connecteurs en combinaison avec les marqueurs modaux: l'exemple du français et slovène. *Linguistica* 40. 273–282.

Skubic, Andrej, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega členska. *Slavistična revija* 47. 210–238.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V, 1991–1993. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Toporišič, Jože, 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 1991: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Weydt, Harald (ur.), 1983: *Partikeln und Interaktion*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.